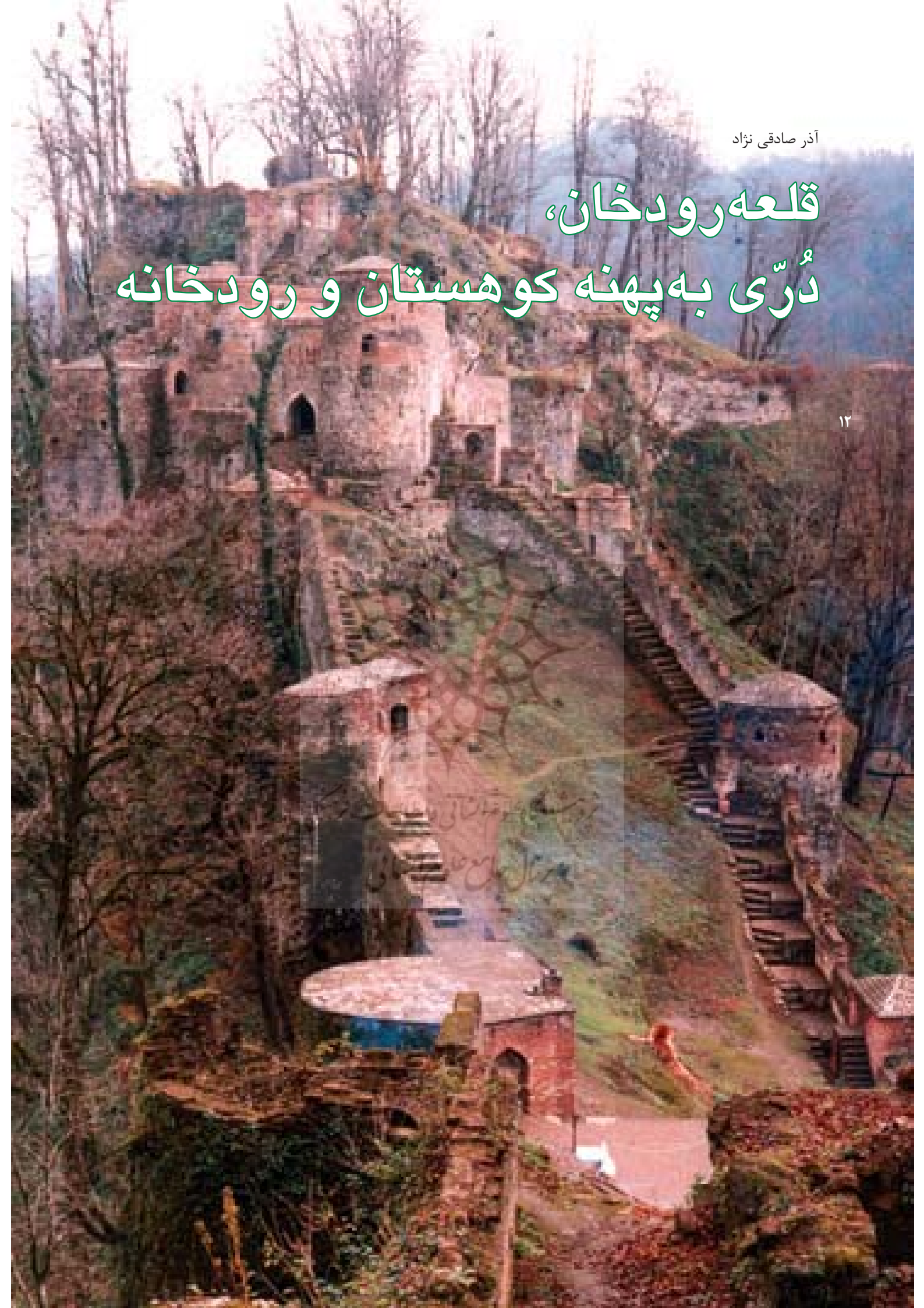


آذر صادقی نژاد

قلعه رودخان، دُرّی به پهنه کوهستان و رودخانه

۱۲

کتابخانه عمومی و فرهنگی
مجلس شورای اسلامی شهرستان



شهر فومن در ۲۷ کیلومتری جنوب غربی رشت واقع شده است. رودهای دائمی و پرآب، جوی‌ها و مسیل‌های متعدد در این بخش از گیلان جریان دارد، که همگی تحت عنوان حوضه‌ی تالاب انزلی (فومن - صومعه سرا) از بال شمالی البرز سرچشمه می‌گیرند و به تالاب انزلی می‌ریزند. رود "شاخزر" از ارتفاع ۳۰۰۰ متری "مته‌خانی" سرچشمه می‌گیرد و دوشاخه‌ی فرعی آن، "گشت رودخان" و "قلعه‌رودخان" در ارتفاع ۱۰۰ متری به یکدیگر متصل می‌شوند. شاخه‌ی قلعه‌رودخان به دوشاخه فرعی "نظرآلات" و "حیدرآلات" تقسیم می‌شود. شاخه‌ی حیدرآلات به دژ قلعه‌رودخان منتهی می‌شود که طی سال‌های ۱۳۴۱ تا ۱۳۷۱ به‌عنوان حوضه‌ی آبخیز آزمایشی از نظر آب‌شناسی بررسی شده است.

استان گیلان، از نظر میزان ریزش باران به سه بخش: "پراران"، یک بخش نسبتاً کم‌باران و یک بخش "خشک" تقسیم می‌شود. آبادی قلعه‌رودخان از توابع دهستان "گوراب‌پس" در بخش پراران قرار دارد. قلعه‌رودخان با جمع باران ۱۵۸۴ میلی‌متر پس از بندرانزلی با جمع باران سالانه ۱۹۵۲ میلی‌متر دومین ایستگاه پر باران گیلان است. پراران‌ترین ماه سال در قلعه‌رودخان شهریور و کم‌باران‌ترین ماه سال، فروردین است.

علاوه‌بر اختلاف در میزان بارندگی مناطق کوهستانی و جلگه‌ای گیلان، دمای این مناطق نیز باهم بسیار متفاوت است. تبخیر کم در قلعه‌رودخان نیز باعث شده که منطقه همیشه سرسبز باقی بماند. "دژ عظیم قلعه‌رودخان" در ساحل چپ رود قلعه‌رودخان، بر بالای کوهی به همین نام، در میان رشته کوه‌های منطقه‌ی جنوب فومن واقع است. این رشته کوه‌های کم ارتفاع که ادامه کوه‌های "ماسوله‌داغ" و "پشتکوه" است، در حد فاصل استان‌های گیلان و زنجان قرار دارد.

بدین ترتیب، "قلعه‌رودخان" نامی است که در منطقه به یک آبادی، یک رودخانه، یک کوه و یک قلعه به ترتیب: "آبادی قلعه‌رودخان"، "رود قلعه‌رودخان"، "کوه قلعه‌رودخان" و "دژ قلعه‌رودخان" اطلاق می‌شود. گیلانی‌ها به این دژ "قلعه‌رودخان" می‌گویند. (در زبان گیلکی رودخان یعنی رودخانه)، بنابراین شاید قلعه‌رودخان یعنی قلعه‌ای که کنار رودخانه یا رودخانه‌ای که کنار قلعه واقع است، باشد. امروزه برای رسیدن به "قلعه‌رودخان" باید از



فومن به طرف جنوب، جاده آسفالت‌های را به طول تقریبی ۱۵ تا ۲۰ کیلومتر طی کنیم. سپس با پشت سر گذاشتن روستاهای "گشت"، "گردمحلہ"، "گشت‌رودخان"، "سیاه‌کش"، "شمس‌تلان"، "گوراب‌پس"، "مولس‌کام"، "سیدآباد" و "حیدرآلات" به روستای "قلعه‌رودخان" می‌رسیم. این جاده چند کیلومتر پس از آبادی قلعه‌رودخان به‌علت وجود رودخانه و جنگل انبوه به پایان می‌رسد. اخیراً، زیر نظر اداره کل منابع طبیعی استان، در محل شروع این مسیر، پارکینگ برای استقرار خودروهای گردشگران احداث، دکه‌های فروش صنایع دستی و موادغذایی و هم‌چنین پذیرایی از گردشگران و بازدیدکنندگان با چای و قلیان اقدام شده است. بدون شک حضور این گردشگران، در این محل که فاصله چندانی با "ماسوله" ندارد، تاثیر بزرگی بر اقتصاد منطقه خواهد گذاشت. اگرچه، وقتی درباره ظرفیت‌های گردشگری گیلان صحبت به میان می‌آید، بر جاذبه‌های طبیعی آن تاکید می‌شود، در صورتی که در قلعه‌رودخان می‌توانیم شاهد در آمیختگی طبیعت و تاریخ باشیم.

پس از روستای قلعه‌رودخان مسیری به طول هفت کیلومتر از جنگل انبوه با درختان کهنسال و سر به فلک کشیده از گونه‌های "ممرز"، "توسکا"، "خرمندی"، "ملج"، "افرا" و "نمدار" در پیش‌رو داریم. دره‌های عمیق، ارتفاعات سرسبز و زیبا و رودخانه‌های پر پیچ و خم قلعه‌رودخان با آبی زلال، خنک و دائمی که از لابلای تخته سنگ‌ها می‌گذرد و آبشارهای کوچکی به‌وجود می‌آورد و در طول مسیر ناگزیریم چند بار از عرض آن عبور کنیم، درحالی که صدای

پرنندگان بر بالای سر ما به گوش می‌رسد، به‌راستی یکی از زیباترین و چشم‌نوازترین مناظر را در تمام ایران پدید آورده است. در این مسیر پر پیچ و خم و کوهستانی، اداره‌ی کل منابع طبیعی استان گیلان با همکاری سازمان میراث فرهنگی در قالب طرح پارک جنگلی، تا پای دژ با سنگ و سیمان، پلکان احداث کرده است. در آغاز، زمین و پله‌ها شیب ملایمی دارند، اما هرچه جلوتر می‌رویم، شیب زمین تندتر و بالا رفتن از پله‌ها سخت‌تر می‌شود.

در پایان این پیاده‌روی و خاتمه‌ی پله‌ها، دروازه‌ی ورودی و باروی دژ آشکار می‌شود، که با آجرهای سرخ رنگ هر گردشگری را به‌سوی خود دعوت می‌کند. عظمت و معماری دژ، هر بیننده‌ای را به‌حیرت می‌اندازد، عظمتی تکان‌دهنده که فرورفتگی‌اش در مه غلیظ روزهای ابری منطقه، بر ابهام و رازناکی آن می‌افزاید. "دکترستوده" از این دژ به‌عنوان "سومین بنا از بناهای عجیب هفت‌گانه گیلان" نام برده و نوشته است: "نگارنده که دژهای زیادی را دیده و مطالعه کرده، تاکنون دژی به این عظمت و استحکام ندیده است. شاید بتوان این دژ را یکی از دژهای عجیب ایران دانست. تنها دژی که می‌تواند برابر و همسنگ آن باشد، "قلعه اصطخر فارس" است. دژهای خراسان، الموت، رودبارطارم و زنجان در مقابل این دژ بسیار کوچک و ناچیز است و شاید مساحت ده دوازده دژ این صفحات، مساوی اراضی قلعه باشد. عظمت این قلعه به قدری است که به شهری آباد شباهت دارد. نگارنده که بیش از ۲۰ قلعه از قلاع انگلستان را از نزدیک دیده است، این قلعه را بزرگ‌تر و مستحکم‌تر

از هریک از آن‌ها می‌داند."

* دروازه شرقی

با ورود به حیاط دژ، از ورودی اصلی و چرخش به سمت چپ، بنایی معروف به دروازه شرقی واقع است که شامل یک هشتی و دو برج عظیم و گول آسا است. در این هشتی، یک واحد وجود دارد که فاقد پنجره و تاریک است. در طبقه بالای این دروازه، وارد یک واحد عجیب و استثنایی و فوق العاده زیبا می‌شویم. معماری این واحد در سرتاسر دژ منحصر به فرد است. در واقع ترکیبی از یک اتاق و یک برج دیده‌بانی است. طاق‌نمای بزرگی که در حد فاصل دو بخش این واحد احداث شده در سرتاسر دژ یک پدیده‌ی استثنایی و یادآور طاق‌های عظیم معماری "سلجوقی" در "مسجد جامع اصفهان" است.

* آب انبار و سردخانه

بنای آب انبار در پایین‌ترین سطح دژ قرار دارد. امروزه نیز فضای داخل آب انبار خنک و در پاییز و زمستان بسیار سرد است. ظاهراً آب رودخانه‌ی مشرف به دژ را به‌وسیله "تنبوشه" (لوله سفالی) به‌داخل می‌کشاندند، اما امروزه، با لوله‌های پلی‌اتیلن آب را ابتدا در یک مخزن و سپس به داخل حوض آب انبار هدایت می‌کنند.

* بنای معروف به شاه‌نشین

در منتهی‌الیه بخش غربی دژ، بنای معروف به "شاه‌نشین" در بلندترین نقطه‌ی سرتاسر دژ واقع شده است و در پشت آن دره‌ای عمیق و هراس‌آور وجود دارد. امروزه، علی‌رغم این‌که ساختمان تا حدود زیادی از بین رفته، هم‌چنان در دوطبقه پابرجاست. نگهبانان قلعه می‌گویند، که بنای معروف به شاه‌نشین سه طبقه بوده و بر اثر زلزله‌ی خرداد سال ۶۹ گیلان، طبقه‌ی سوم آن فرو ریخته است. با این حال، طبقه‌ی دوم بلندترین نقطه این بنا و حتی بلندترین نقطه‌ی سرتاسر دژ، شامل یک تراس وسیع و یک تک واحدی است. توضیح درباره‌ی معماری قلعه‌رودخان، در این مقاله‌ی مختصر نمی‌گنجد، حال آن‌که معماری قلعه با حداکثر استفاده از عوارض زمین و هم در جزئیات ساختمان‌های آن، بسیار زیبا و دیدنی است.

اگر گردشگری هستید که خسته از بازدید قلعه، راه بازگشت را در پیش می‌گیرید، پس از پایین آمدن از پله‌ها، می‌توانید بر روی یکی از تخت‌هایی که کنار دهکده‌ها مستقر شده، بنشینید، و درحالی‌که جنگل سبز و انبوه و چشم‌نواز، در برابر و رود قلعه‌رودخان با صدای گوش‌نوازش در زیر پای شماست، با نوشیدن چای همراه با خرما، قند ویا بامیه و نیز کشیدن قلیان از خودتان پذیرایی کنید.

در شهر فومن نیز اگر خوش‌شانس باشید بازارهای هفتگی فرصت مناسبی برای خرید محصولات کشاورزی منطقه و در پایان سفر، خرید کلوچه گرم و خوشمزه‌ی فومن، که عطر آن در شهر پیچیده، آخرین چیزی است که سفر را به کامتان شیرین می‌کند. آن وقت، تنها کاری که باقی می‌ماند این است که کلوچه‌ی محلی داغی را که وسطش با گردوی ساییده و شکر و دارچین پر شده را از وسط دو نیم کنید و گاز بزنید و بگویید: وای، چه سفر خوب و شیرینی! یعنی می‌شود یکبار دیگر تکرار شود؟! (منابع و مأخذ در دفتر نشریه است)

این دژ عظیم که با شماره‌ی ۳/۱۵۶۷ در فهرست آثار ملی ایران ثبت شده، مساحتی حدود ۳۰ هزار مترمربع دارد. فضای دژ، در فاصله بین قله‌ی دو کوه به ارتفاع ۷۱۵ و ۶۷۰ متر، بارو (حصار) قطور و مستحکمی به‌طول یک هزار و ۴۵۰ متر، که از پستی و بلندی‌های کوهستان تبعیت می‌کند، محصور است و ده‌ها ساختمان (برج، جان‌پناه، آبریزگاه و ...) در اندازه‌ها و اشکال گوناگون با فواصل نامنظم در بدنه‌ی آن تعبیه شده است. در واقع معماری قلعه‌رودخان، بسیار تابع عوارض و موقعیت‌هایی است که زمین کوهستانی منطقه پیش روی سازندگان آن قرار داده است.

اگر ادارات ذیصلاح، امروزه در طول مسیر قلعه، صدها پله را تا پای قلعه، برای دسترسی به آن احداث کرده‌اند، قرن‌ها پیش از این، معماران دژ، دسترسی به بناهای دژ را با احداث پلکان در حیاط دژ امکان‌پذیر کرده‌اند. چهار رشته پلکان طویل از داخل دژ و در امتداد باروهای آن امکان دسترسی به بناهای احداث شده در بدنه‌ی بارو را فراهم می‌آورد. دو رشته پلکان در فاصله‌ی دروازه‌ی اصلی و دروازه‌ی شرقی و دو رشته دیگر در بخش غربی تا شاه‌نشین احداث شده است. با توجه به کوهستانی بودن منطقه، وجود این پلکان‌ها در بسیاری از بخش‌های دژ اجتناب‌ناپذیر است و از آن‌جا که بخش غربی صعب‌العبور و دسترسی به بناهای این بخش مشکل‌تر است، اهمیت وجود پلکان‌های بخش غربی دژ بیشتر برما آشکار می‌شود. در هر حال می‌توانید به راحتی از این پله‌های سنگی بالا و پایین بروید و از یکی از زیباترین، عظیم‌ترین و استثنایی‌ترین بناهای باستانی ایران زمین دیدن کنید. هر جای پله‌ها که بایستید و یا از تیرکشی‌های هر یک از بناها، به بیرون نگاه کنید، از دیدن جنگل سرسبز قلعه‌رودخان در کنار عظمت تکان‌دهنده‌ی دژ دچار حیرت و هیجان خواهید شد.

اگر گذرتان به قلعه‌رودخان افتاد، پیشنهاد می‌کنم که از دیدن بعضی ساختمان‌ها صرف‌نظر نکنید:

